

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення поняття «правовий статус». Наголошено, що недержавне пенсійне забезпечення є дуже перспективним напрямом дослідження, адже суми виплат із недержавних пенсійних фондів завжди значно перевищують державні пенсії, що дає змогу значно підвищити рівень життя осіб, що виходять на пенсію. Доведено, що особливості правового статусу суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення пов'язані з тим, якими правами та обов'язками вони наділені відповідно до норм чинного законодавства України.

Ключові слова: правовий статус, недержавне пенсійне забезпечення, недержавний пенсійний фонд, учасник, споживач.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых исследованы теоретические подходы к толкованию понятия «правовой статус». Отмечено, что негосударственное пенсионное обеспечение является очень перспективным направлением исследования, ведь суммы выплат из негосударственных пенсионных фондов всегда значительно превышают государственные пенсии, что позволяет значительно повысить уровень жизни лиц, выходящих на пенсию. Доказано, что особенности правового статуса субъектов негосударственного пенсионного обеспечения связаны с тем, какими правами и обязанностями они наделены в соответствии с нормами действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: правовой статус, негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственный пенсионный фонд, участник, потребитель.

The article, based on an analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of the term «legal status». It was emphasized that the private pension system is a very promising area of research, because the amount of payments from private pension funds is always much higher than state pensions, which in turn can significantly improve the lives of persons who retire. It is proved that the characteristics of the legal status of private pension related to the fact that rights and responsibilities are vested in accordance with the current legislation of Ukraine.

Key words: legal status, private pension provision, pension fund, member of the consumer.

Вступ. Після набуття Україною статусу незалежної держави країною було обрано шлях на європейську інтеграцію. Зазначене привело до того, що негайного реформування потребували майже всі сфери суспільних відносин у нашій державі. Це повною мірою стосується і сфери соціального забезпечення. Солідарна система пенсійного забезпечення, яка стала спадком Радянського Союзу, в сучасних умовах просто не в змозі належним чином забезпечити гідну пенсію, адже на одну людину, що працює, припадає 3–4 утриманці (тобто особи, які одержують кошти за рахунок пенсійного фонду). Вченими доведено, що для того щоб солідарна система пенсійного забезпечення працювала належним чином, населення країни має перевищувати 150 мільйонів чоловік. Саме тому в сучасних умовах дуже актуальними є дослідження такої форми соціального забезпечення, як недержавне пенсійне забезпечення.

Дослідженню окремих проблемних аспектів недержавного соціального забезпечення присвячували увагу у своїх наукових працях такі вчені, як В. Яценко, С. Савич, А. Бахмач, В. Грушко, О. Палій, Е. Четиркін, Б. Зайчук, В. Івашкевич, В. Понікаров, Д. Леонова, Т. Кір'ян, І. Ломанов, В. Новіков, В. Баскаков, С. Михайлов, М. Лазебна та ін. Однак недостатньо уваги, на нашу думку, приділялось дослідженню правового статусу суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правового статусу суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.

Результати дослідження. В загальному розумінні правовий статус – це регламентоване нормами права становище об'єкта у певній системі [1, с. 51]. На думку О.Ф. Скакун, правовий статус – це

система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод і обов'язків, у відповідності до яких індивід як суб'єкт права (тобто володіючи правосуб'єктністю) координує свою поведінку в суспільстві [2, с. 409]. О.В. Міцкевич вказує, що правовий статус – це визнана конституцією чи законами сукупність вихідних, невідчужуваних прав та обов'язків людини, а також повноважень державних органів і посадових осіб, що безпосередньо закріплюються за тими чи іншими суб'єктами права [3, с. 373]. Відповідно до точки зору В.С. Нерсисянца правовий статус – це одна з найважливіших політико-юридичних категорій, яка нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії і станом законності та являє собою систему прав і обов'язків [4, с. 231]. В.К. Андрєєв вважає, що «правовий статус – це комплекс прав і обов'язків, закріплений за тим чи іншим видом господарського органу, що прямо передбачено в законодавстві України» [5, с. 149]. Таким чином, узагальнюючи зазначені вище наукові позиції вчених, можемо констатувати, що правовий статус суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення містить у собі сукупність відповідних прав та обов'язків, які покладено на зазначені суб'єкти нормами чинного законодавства України.

Переходячи безпосередньо до розгляду основного питання, зазначимо, що відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [6] система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім ситуацій, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [6, ст.2]. Відповідно до зазначеного нормативно-правового акта суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду; банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування; вкладники пенсійних депозитних рахунків; учасники недержавного пенсійного забезпечення; засновники пенсійних фондів; роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів; саморегулювні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудитори; особи, які надають консультаційні та агентські послуги відповідно до цього Закону [6, ст. 2]. Однак рамки цього дослідження не дають нам змоги розглянути правовий статус всіх суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, саме тому ми приділимо увагу основним із них.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – це фінансова установа, діяльність якої базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Фонд залучає пенсійні внески фізичних і юридичних осіб, інвестує кошти з метою їх захисту від інфляції та примноження, а пізніше здійснює пенсійні виплати за рахунок накопичених пенсійних активів [7]. НПФ відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» є юридичною особою, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність винятково з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному зазначеним Законом порядку [6]. Весь отриманий фондом інвестиційний дохід розподіляється тільки між його учасниками. Ю. Вітка слушно зазначає, що ознаками, які розкривають правову сутність Недержавного пенсійного фонду як юридичної особи, є [8] 1) наявність ради як органу управління, відсутність трудового колективу і структурних підрозділів; 2) відсутність майнової основи НПФ; 3) обмеженість виступу НПФ у цивільному обороті від власного імені і наявність іншої юридичної особи – адміністратора, який у правочинах, що стосуються недержавного пенсійного забезпечення, виступає від імені НПФ; 4) неможливість нести самостійну майнову відповідальність; 5) здатність бути позивачем і відповідачем у суді і водночас відсутність механізмів відшкодування збитків, завданих з боку НПФ.

Отже, як ми вже зазначали вище, для визначення правового статусу недержавних пенсійних фондів треба розглянути права та обов'язки, що покладено на них. Так, на прикладі статуту Професійного недержавного пенсійного фонду «Магістраль» [9] можемо стверджувати, що

- пенсійний фонд має усі права, які можуть йому належати як юридичній особі та суб'єкту недержавного пенсійного забезпечення відповідно до законодавства України;
- пенсійний фонд має право на вільне обрання осіб, які забезпечуватимуть його діяльність у сфері недержавного пенсійного забезпечення, відповідно до вимог законодавства України;
- пенсійний фонд має право на недоторканність його ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть йому належати як юридичній особі та суб'єкту недержавного пенсійного забезпечення;
- пенсійний фонд має право укладати пенсійні контракти тільки з тією особою, яка відповідає вимогам, визначеним Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та статутами відповідних пенсійних фондів;

– пенсійний фонд має право здійснювати управління активами та адміністрування такого фонду за умови отримання відповідних ліцензій у порядку, встановленому законодавством.

Таким чином, недержавні пенсійні фонди наділені таким колом прав, яких їм, на нашу думку, достатньо не лише для того, щоб ефективно реалізовувати функцію щодо виплати пенсій споживачам – учасникам зазначених фондів, а й для того, щоб здійснювати управління коштами фонду з метою їх накопичення та примноження, а також для подальшого їх розподілу між учасниками фонду. Однак, окрім широкого кола прав, на недержавні пенсійні фонди покладено і відповідні обов'язки [9]:

– пенсійний фонд має усі обов'язки, які можуть йому належати як юридичній особі та суб'єкту недержавного пенсійного забезпечення, відповідно до законодавства України та положень Статуту НПФ;

– пенсійний фонд як юридична особа та суб'єкт недержавного пенсійного забезпечення зобов'язаний дотримуватись принципів недержавного пенсійного забезпечення, визначених законодавством України та цим Статутом НПФ;

– пенсійний фонд зобов'язаний здійснювати діяльність із недержавного пенсійного забезпечення винятково на користь та в інтересах учасників пенсійного фонду відповідно до вимог законодавства України;

– пенсійний фонд зобов'язаний виконувати, дотримуватись та керуватись вимогами законодавства України та Статуту НПФ щодо початку та провадження діяльності з недержавного пенсійного забезпечення;

– пенсійний фонд зобов'язаний дати можливість вкладнику та учаснику фонду до укладення пенсійного контракту ознайомитися зі статутом пенсійного фонду, пенсійними схемами, що використовує пенсійний фонд, та проектом пенсійного контракту;

– пенсійний фонд зобов'язаний забезпечувати здійснення пенсійних виплат учасникам фонду у ситуаціях, передбачених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення»;

– пенсійний фонд зобов'язаний надавати інформацію відповідно до умов договору та цього Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», а також інших нормативно-правових актів.

Отже, недержавні пенсійні фонди, беззаперечно, є важливим суб'єктом недержавного соціального забезпечення. Здійснюючи свою діяльність, вони допомагають особі самостійно забезпечити собі гідне життя після виходу на пенсію. Особливість їхньої діяльності полягає у тому, що основною метою функціонування зазначених фондів є винятково накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснення пенсійних виплат учасникам зазначеного фонду у визначеному Законом порядку.

Ще одним важливим суб'єктом недержавного пенсійного забезпечення, якого варто вказати в рамках нашого дослідження, є учасники недержавного пенсійного забезпечення. Під зазначеними суб'єктами треба розуміти фізичну особу, на користь якої сплачуються (сплачувалися) пенсійні внески до пенсійного фонду або на пенсійний депозитний рахунок у банку і яка має право на недержавне пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом, договором про відкриття пенсійного депозитного рахунку або договором страхування довічної пенсії та Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», або яка отримує пенсійні виплати із пенсійного фонду [6]. Учасниками фонду відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Участь фізичних осіб у будь-якому недержавному пенсійному фонді є добровільною, крім ситуацій, встановлених законом. Фізична особа може бути учасником кількох пенсійних фондів за власним вибором відповідно до вимог цього Закону [6].

Розглядаючи правовий статус учасників недержавного пенсійного забезпечення, варто обов'язково відзначити, що вони наділені досить великим колом прав. Отже, учасник недержавного пенсійного забезпечення (споживач) має право [10] добровільно приймати участь у системі недержавного пенсійного забезпечення та право вибору виду пенсійної виплати; фізична особа має право бути учасником кількох пенсійних фондів за власним вибором; у будь-якому пенсійному фонді його учасники можуть бути одночасно і вкладниками такого фонду; учасники відкритого та професійного пенсійного фонду мають право залишатися його учасниками у разі припинення здійснення пенсійних внесків на їхню користь, припинення (розірвання) пенсійних контрактів, укладених на їхню користь; учасник має право визначити свій пенсійний вік відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» шляхом подання адміністратору відповідної заяви не менше ніж за два місяці до визначеного ним пенсійного віку. Пенсійний вік, що визначається учасником фонду, може бути меншим від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, але не більш як на 10 років, якщо інше не визначено законом; учасник має право визначити строк та періодичність пенсійних виплат під час укладення договору про виплату пенсії на визначений строк; отримувач пенсії на визначений строк має право вимагати надання виписки з його індивідуального пенсійного рахунку станом на будь-яку дату [11; с. 6].

На відміну від учасників загальнообов'язкового державно-соціального страхування, учасники недержавного пенсійного забезпечення наділені великим колом обов'язків. У разі виходу зі складу

роботодавців – платників корпоративного пенсійного фонду роботодавець зобов'язаний сплатити пенсійні внески за раніше укладеними пенсійними контрактами, які підлягали сплаті до дня попередження про вихід зі складу роботодавців – платників пенсійного фонду; протягом трьох місяців із дня отримання повідомлення про ліквідацію пенсійного фонду кожен його учасник повинен надіслати (подати) до ліквідаційної комісії письмову заяву, в якій зазначити фінансову установу, куди мають бути передані належні йому пенсійні кошти. Разом із письмовою заявою учасник фонду зобов'язаний надіслати (надати) копію пенсійного контракту, укладеного ним з іншим пенсійним фондом, договору про відкриття пенсійного депозитного рахунку в банку або договору страхування довічної пенсії з обраною страховою організацією; юридична особа, яка є роботодавцем – платником корпоративного пенсійного фонду, зобов'язана сплачувати пенсійні внески на користь усіх своїх працівників, крім тих, які подали письмові заперечення проти цього, працюють сезонно або проходять випробування під час прийняття на роботу; пенсійні внески сплачуються лише у національній валюті України, а у ситуаціях, передбачених законодавством України, – в іноземній валюті за офіційним обмінним курсом Національного банку України, що діяв на момент сплати, шляхом готівкових та (або) безготівкових розрахунків. Юридичні особи сплачують пенсійні внески лише у безготівковій формі; спадкоємець, який прийняв спадщину, зобов'язаний протягом двох місяців після закінчення строку для прийняття спадщини подати адміністратору заяву про оформлення права на спадщину [11; с. 6].

Висновки. Таким чином, варто відзначити, що недержавне пенсійне забезпечення є дуже перспективним напрямом дослідження. Адже суми виплат із недержавних пенсійних фондів завжди значно перевищують державні пенсії, що дає змогу значно підвищити рівень життя осіб, що виходять на пенсію. Саме тому цілком логічним кроком у розвитку соціального забезпечення в Україні має стати поступове витіснення солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Розглядаючи основних суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, ми підкреслили, що особливості їхнього правового статусу пов'язані з тим, якими правами та обов'язками вони наділені відповідно до норм чинного законодавства України. Так, якщо говорити про недержавні пенсійні фонди, то вони, на відміну від державних пенсійних фондів, наділені досить широким колом прав, які властиві і для будь-яких юридичних осіб. Зазначимо, що в Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» прямо не визначено права та обов'язки недержавних фондів соціального страхування, лише зазначено, що вони визначаються Статутом таких фондів. Зазначене тягне за собою деякі протиріччя щодо визначення правового статусу недержавних пенсійних фондів, а як результат – і підвищення недовіри до них із боку громадян. Зазначене вище також стосується прав та обов'язків учасників недержавного пенсійного забезпечення (споживачів). Щодо учасників недержавного пенсійного забезпечення варто зазначити, що коло їхніх зобов'язань хоча і є досить обмеженим, однак у порівнянні із державним пенсійним забезпеченням є дещо розширеним, що пов'язано з тим, що такий вид пенсійного забезпечення не має обов'язкового характеру, тобто всіма аспектами щодо власного пенсійного забезпечення має займатись сама особа, а не роботодавець, держава тощо.

Список використаних джерел:

1. Руководители исполкомов: правовой статус и организация работы. – М. : Юрид. лит., 1977. – 152 с.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков: Консум; Ун-т внут. Дел, 2000. – 704 с.
3. Проблемы общей теории права и государства : учебник для вузов / [под общ. ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсесянца]. – М. : Издательство НОРМА, 2002. – 813 с.
4. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: учебник для юридических вузов и факультетов / Нерсесянц В.С. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА, 1999. – 552 с.
5. Андреев В.К. Правосубъектность хозяйственных органов. Дисс. ... докт. юрид. наук. М., 1986.
6. «Про недержавне пенсійне забезпечення». Закон України від 09.07.2003 р. № 1057–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/conv>
7. Кропельницька С.О. Соціальне страхування[текст]: навч. посіб. С. О. Кропельницька, Т.В. Солоджук [Вид. 2-ге, перероб. та доп.] – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 336 с.
8. Вітка Ю.В. Правовий статус недержавних пенсійних фондів у контексті Цивільного та Господарського кодексів України // Матеріали Науково-практичної конференції «Реалізація чинних Цивільного та Господарського кодексів України: проблеми та перспективи», 24 листопада 2005 р. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПРН України, 2006. – С. 52–57.
9. Витяг з основних положень статуту Професійного недержавного пенсійного фонду «Марістраль» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.acpo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=346&Itemid=148
10. Офіційний веб-сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ema.com.ua/wp-content/uploads/2014/06/rights_and_obligations_of_economic_private_pensions.pdf